ض دةبينم كاتمك سةرنج دةدةم؟ ض دةلَيم كاتمك دةبينم؟ ... م. جةعفةر حاميدي

سەرەتا

زۆر جار هەڵدەکەوێ کە مامۆستا لە کاتی دەرسگوتنەوەدا یەکلایەنە دڵنیا ئەبێ لەوە کە قوتابییەکانی بە جوانی ئەو مەبەستە حاڵی دەبن کە ئەیڵێتەوە. ئەوەش لە چۆنیەتی گوێگرتن و چاو لە چاوی مامۆستا بڕینەوە سەرچاوە دەگرێ. بە لای مامۆستاوە ڕەنگە گرینگ ئەوە بێ کە کاتێك خەریکی وانەگوتنەوەیە قوتابی و خوێندکار چاو لە چاوی ببڕێ و بەڕواڵەت گوێی بداتێ. بەڵام ئەمە بە پێوانەی زانستی کەموکووڕی زۆری تێدایە ئەگەر مامۆستا مەزەندەی لێحاڵیبوون و کاردانەوەی ئەم لێحاڵیبوونە نەکا. بۆیە زۆر گرینگە کە لە هەلومەرجی کاتی دەرسگوتنەوە و وەرگرتنی ئەم وانەیە لەلایەن قوتابی و خوێندکارەوە بکۆڵدرێتەوە. لە سەر ئەم ئەساسە بە باشم زانی وتارێك لەم بارەیەوە بخرێتە بەر چاوی خوێنەران تا هەر نەبێ لانیکەم ببێتە بنەمایەك بۆ درێژەی باس لەسەر وانەگوتنەوە و لێحاڵیبوون و لە ئەنجامدا گەشە کردن.

لەم وتارەی لەبەر دەستتان دایە، هەوڵدراوە لەسەر سێ خاڵی سەرەکی سەرنجدان، هەست پێکردن و کاردانەوە لە بواری پەروەردەکردندا باس بکرێ. لە درێژەی نووسینی وتارەکەدا هەوڵدەدرێ هەر کام لەم سێ خاڵە بە هێنانەوەی نموونەیەك یان چەند نموونە مەبەستاکان شی بکرێنەوە:

1- سەرنجدان

الف- سەرنجدان بۆ خۆی لە خۆیدا بەهرەی نییە

پێشەکی باسی چەند ڕووداوێك. وا هەڵکەوتووە کە هێندێك جارکەوتووینەتە ناو کارەسات یان ڕووداوێکەوە کە بۆخۆشمان بەشێك لەو ڕووداوە یان کارەساتە پێکدێنین وەك:

- هاوکارێکمان هێندێك شتوومەك و کەلوپەلی خستۆتە سەر ئەرز و کەسێك لەم لاوە دێت و تێی هەڵدەنگوێ، یا بەسەریدا دەڕوا و دەخلیسکێ و دەکەوێتە سەر ئەرز، ئێمە لێرەدا شایەدی ڕووداوەکەین.
- یا بەڕێوەبەری کۆبوونەوەیەك چەند جار لەسەریەك چاو دەبوێرێ لە ئاماژە و دەستهەڵێنانی بەشدارێك کە بە نیازە قسە بکا. لە ئاکامدا مرۆڤی بەشدار دەکەوێتە گازەندە و دەڵێ: لەبەرچی چەند جارێکە خۆت لە وەڵامدانەوە بە من دەبوێری؟ بەڕێوەبەری کۆبوونەوە دەستبەجێ دەکەوێتە بیرکردنەوە و وا هەست دەکا کە بەشدارەکە بە شێوەیەکی نائاسایی و مەنفی هەڵوێست دەگرێ و نیازی وردکردنی ئەوی هەیە!
- یان وەستاکارێك داوای لێ دەکرێ لە کاتی فێرکردنی کار یا ئەنجامدانی ئەرکێکدا، هەنگاو بە هەنگاو پرۆسەی ئیشەکەی بە تەکاندانی دەستی بۆ گوێگرەکانی شەرح بدا.(دیکلەمە بکا) وەستاکار بەر لەوە بەدەم کارەکەیەوە پشت لە قوتابییەکانی چەند هەنگاوێك بڕواتە پێش، ئەڵێ: "باشە بەشێکی زۆری کارەکە بە چاو دەبینن کە بە جوانی ئەنجام دەدرێ، وردە شتەکانیشتان پێ ئەڵێم". ڕاست لەم کاتەدا قوتابییەکان سەریان سووڕدەمێنێ. پرسیار ئەوەیە کە داخوا چی بە مەزاجی قوتابییەکان باش ناڕواتە پێش کە دەبێتە هۆی سەرسووڕمانیان؟ یاخۆ کەموکووڕی کار لە کوێ دایە؟ لە بەرچی وەستاکار نەیتوانیوە بە ئامانجی سەرەکی خۆی کە بریتییە لە فێرکردن و ڕاهێنانی گوێگرەکانی، بگا؛ بە جۆرێك کە پرسیاریان بۆ نەخولقێ؟ دیارە مەبەست ئەوە نییە کە مامۆستا کارێك بکا قوتابییەکەی پرسیاری لا درووست نەبێ، بەڵکە مەبەست گەیاندنی بابەتە بە باشترین شێوە.

ئەمانەی باس کران و زۆر شتی تری لەم بابەتانەش، وەك چەند وێنە لە سەرنجدان هەر بەو شێوەیە کە باسکران بۆخۆیان لە خۆیاندا بەهرە نادەنەوە. ئەگەر هۆکارەکانی پرسیارخولڵقاندن لەبەین نەبردرێن. هۆکاری پرسیارخولڵقاندنیش کاتێك لەبەین دەچن یان کەم دەبنەوە کە بێژەر (مامۆستا) هەست بە بوونی پرسیار بکا و ڕێگاچارەش بۆ وەڵامدانەوە بدۆزێتەوە! چونکە سەرنجدان و چاولێکردن هەموو پرۆسەکانی فێربوون لەخۆ ناگرن ئەگەر مێتۆد و هۆکارەکانی فێرکردن و بارهێنان بە جوانی بۆ قوتابی شی نەکرێنەوە. ئەوە شتێکی چاوەڕوان کراوە کە قوتابی پرسیاردەکا، دەستهەڵدەبڕێ و بە چاوێکی ڕەخنەگرانەشەوە ئەڕوانێتە ئەم وانەیەی پێی ئەوترێ.

بە کورتی، مامۆستا (وانەبێژ) ئەبێ تێبکۆشێ هەتا دەتوانێ مەودای نێوان زانیارییەك کە ئەیدا بە خوێندکار لەگەڵ ئەوە کە قوتابی وەریدەگرێ کەم وکەمتر بکاتەوە، هەرچەند دەبێ بگوترێ کە مەودای نێوان فێرکردن و فێربوون هەرگیز لەبەین ناچێ. بە واتایەکی تر بۆئەوە قوتابی بە ئەندازەی مامۆستا بزانێ، دەبێ بە تکنیکی سەردەم هەمە لایەنە وەدوای وەدەستهێنانی ئەم

شتانە بکەویَ کە مامۆستا لە کاتی خۆیدا هەوڵی بۆداوە.

ب- سەرنجدان بنەمایەکە بۆ ئاڵوگۆر و گەشەکردن

لەگەڵ ئەوەدا باس لە کەموکوڕییەکانی سەرنجدان کرا کە ناتوانیَ ببێتە جێنشینی هەموو پرۆسەکانی فێربوون، بەو حاڵەش سەرنجدان بنەمایەکە بۆ پێکهاتنی ئاڵوگۆڕ و گەشەکردن. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەم سیناریۆیە کە لە کاتێکدا مامۆستا وانە ئەڵێتەوە، گوێگر (خوێندکار) وەك خاوەن هەڵویستێك حوزووری هەیە. بەرهەمی ئەم پرۆسەیە لە مێشکی بینەر و بیسەردا کەم یا زۆرخۆ دەنوێنیَ و ڕەنگ دەداتەوە. ئەوەش بۆخۆی لە خۆیدا دەبێتە تویێشەبەرەی گۆڕانکاری و ئەنجامی گەشەکردنی لیَ بەرهەم دیَ. ئەوەش دەگەڕێتەوە سەر ئەم تێگەیشتنە کە هەم مەبەستی مامۆستا و وانەبێژ و هەم مەبەستی گوێگر و بینەر یەکێکە، ئەویش پێکهێنانی ئاڵوگۆڕ و گەشەکردنە. بەوحاڵەش ئەم گەشەکردنە ناتەواوە و زۆر پرسیار لە خۆیدا جیَ دەکاتەوە، ئەوەش سەرەتایەك بۆ **هەست پێکردن** پێکدێنیَ.

2- هەستپێکردن! هەستپێکردن یانی چی؟

لەم بەشە لە باسەکەماندا لە هۆیەکانی هەستپێکردن و چ شتێك دەبێتە هۆی هەستپێکردن وردەبینەوە. بە مانای وشە، هەستپێکردن واتە ناسین و لێکدانەوە و وەرگرتنی ئەو باسە (فێنۆمێنە)ی بووەتە میوانی هەنووکەیی ئێمە. ئەمەش لە ڕێگای سانسەکانی دیتن، گوێلێبوون، بۆنکردن، تامکردن و سانسی"لمسی" پێستمانەوە، پێمان دەگا. هەرچەند باس لە سانسی شەشەمیش هەیە، ئێمە لێرەدا ناچینە ناو ئەو باسەوە.

هەستپێکەرێکی باش ئەو کەسەیە کە هەموو یان زۆرینەی بەشە هەستوەرگرەکانی بۆ ناسینەوەی شتێك بەکاردێنیَ. لێرەدا بەکارهێنانی سەرنجی هەمەلایەنە یارمەتی دەکا بە وەدەستهێنانی زانیاری زیاتر.

با بە نووسینی باسی خوارەوە زیاتر بکەوینە سەر ڕاستەرێی بابەتەکەمان:

- شۆفێرێك لە کاتی ئاژۆتنی ترۆمبیلەکەیدا ئەو شتانە لە زەینیدا تۆمار دەکا: چاو لە تابلۆی جادە دەکا، مەودای ترۆمبیلەکەی لەگەڵ ترۆمبیلی دیکە میزان دەکا و ئەو میزانە لە کاتی لێخوڕیندا ڕادەگریَ، گویَ دەداتە ڕادیۆ و لەگەڵ هاوڕێکانیشی لە ئەم شان ئەو شانییەوە قسە دەکا، سەرنج دەداتە دەنگی ناخۆشی ترۆمبیلەکەی گەر هات و بە ناڕێکی کاری کرد، هەست بە گەرمی و ساردی هەوا دەکات و ڕەنگە هەر لە هەمان کاتدا هەست بە برسێتیش بکات. جگە لەوانە ئیمکانی هەیە بەسەر ترافیکی زۆری جادەکەشدا بکەویَ کە مەستێك یا پێکدادانی دوو یا چەند ترۆمبیلێك پێکیهێناوە. تا بەسەردا کەوتنی ڕووداوی ترافیك، شۆفێرەکە چەند هەستی لەگەڵ یەك بەکارهێناوە، بەڵام پاش هەستکردن بە ترافیك لە هەستەکانی پێشووی دوور ئەکەوێتەوە بۆ خۆ ئامادەکردن لەگەڵ هەستی گیرانی ڕێگا، و لێرەشدا شۆفێرکە ناچارە چەند هەست پێکەوە بەکار بێنیَ، بۆ ئەوە لە کارەساتی تازە ئاگاداربیَ. هەمووی ئەوانە نیازیان بە ئەزموون و وەکارخستنی بەتەرتیبی چەند "سانس" پێکەوە هەیە. گومانی تێدا نییە لێرەدا ئەزموون ڕۆڵی کاریگەری خۆی ئەگێڕیَ، لەبەر ئەوە دەست و پەنجە نەرم کردن لەگەڵ هەموو ئەو ڕووداوە یەك لەدوای یەکانە بیَ هەبوونی ئەزموون محاڵە و قەت ئەو هەمووە بیرکۆکردنەوە و خۆئامادەکردنە بە قوتابییەکی دەورەی شۆفێری جێبەجیَ نابیَ و ناکریَ.

لێرەدا ئەمانەویَ بڵێین تێگڕایی ئەو سانس و ئیحساساتە کە بۆ سەیرکردن لە کاتی شۆفێریدا بەکار هێندران بۆ کاتی خوێندنیش پێویستن. کاتێك قسەمان بۆ دەکریَ تەنیا گویَ ناگرین، بەڵکو سەرنج دەدەینە بەرزی دەنگ، کورت و درێژی وتە و چۆنیەتی حەرەکەتی وتەبێژ و لەوانەش گرینگتر شێوەی بەیانی باسی تازە. هەموو ئەوانەش هەستێکی دیکە دەدا بە ئێمە ئەویش هەستی لێکدانەوەیە کە لە ئاکامی جۆرەکانی وەرگرتنەوە بۆمان دەخوڵقیَ.

چ بۆ شۆفێری و چ بۆ ئیشی خوێندن یەکەم ئەرك ئەوەیە کە لە ڕێگای باش حاڵیکردن و باش گوێگرتندا ئەزموون وەدەست بێنین تا باشتر بە بیر و هزرمان (حافیزەمان) یارمەتی بگەینین. حافیزە دەبیَ یارمەتیمان بکا بۆ کاردانەوە. ئەم بەشە لە باسەکە بە وتەیەکی بەنرخی ڕەوانشاد دوکتور قاسملوو کە دەیگوت: "حافیزە خائینە و ئەگەر لە کۆنترۆڵی خۆمانی نەگرین قەت نایەویَ لە کاتی پێویستدا بەهاناماوە بێت" کۆتایی پێدێنم.

3- کاردانەوە

کاردانەوە یارمەتی دەکا بە ئاشکراکردنی ئاکامی ئەم ئەرکە کە ئەنجامی دەدەین

زۆر کەس هەن لەکاتی قسە وکارکردندا کۆنترۆڵی خۆیان دەکەن وسەرنج دەدەنە ئەو کارە کە لە پرۆسەی ئەنجامدانی دان. ئەم کۆمەڵە خەڵکە لە هەوڵی ئەوەدان بزانن وتەکەیان چ شوێنێك لەسەر گوێگر و بینەر دادەنیَ. ئەم پرێنسیپە هۆشیاری بێژەر دەگەێنیَ و یەکێکیشە لە مەرجە هەرە بنەڕەتییەکانی ئەرکی مامۆستایەتی. بەڵام ئایا بەڕاستی ئەمە لە خۆگری هەموو

چاوەڕانییەکانە بۆ فێرکردن؟ بێ گومان نا، چونکە تا بینەر یا گوێگر وەقسە نەیە و هەڵسوێست و ڕای خۆی دەرنەبڕێ و نەیدرکێنێ چی تێگەیشتووە، بۆمان نییە یەکلایەنە بڵێین کە ئەرکەکەمان بە جوانی ئەنجام داوە.

ئەمەش گوتراوە کە مرۆڤ دەتوانێ بە تەکاندانی دەست یا چەند بەشێکی دیکەی لەشی بینەر و گوێگر لە مەبەستەکانی خۆی بگەیەنێ. ئەمە مەگەر لە بوواری عیشق ودڵداریدا دەنا ناتوانێ لە بوارەکانی تری فێرکردنی زانستیدا، وەك مەرجێکی چارەسەرساز بەکار بهێندرێ. ئەم جۆرە ئیشارە و ئاماژەکردنە لە دڵداریشدا تەنیا مەزەندەی گومان و دڵەڕاوکێ زیاد دەکا تا باوەڕی تەواو بە تێگەیاندن و تێگەیشتن. پێوەندی نێوان بارهێنەر و قوتابی، بە پێچەوانەی پێوەندی نێوان دڵداران کە تا پێکدەگەن هەر لە گوماندا دەژین، دوو وشەیە ئەویش**"ئا و نا" ئا** قوتابی وانەکەی وەرگرت و فێری بووە، **نا** پرسیاری بۆ هاتۆتە پێش و گومانی زۆری بۆ خولقاوە و داوای ڕوونکردنەوەی زیاتر دەکا. کەوابوو ئەگەر بەم جۆرە و لەو ئاستەدا لە پێوەندی ماموستا و خوێندکار بگەین ئەوە یارمەتیمان کردووە بە چوونەسەری ڕەوتی ئاڵوگۆڕ و گەشەکردن.

دووشێوەلەکاردانەوە:

ئا-کاردانەوە لە جۆری دووبارە دووپاتکردنەوە

ئەمەی بیستراوە یان دیتراوە بەبێ هەڵسەنگاندن و بەراوەردکردن دووپات ئەکرێتەوە. لەم حاڵەدا وەرگر لە ڕاستیدا وەك ڤیدیۆ (توتیوار) کاری کردووە و هەڵوێستی لە خۆ نیشان نەداوە. بەو شێوە دووپاتکردنەوەیە وتەبێژی یەکەم شتێك جیا لەوە کە بۆخۆی پێشتر گوتوویەتی وەرناگرێتەوە. ئەمەش حاڵەتێکە کە لەودا خۆپارێزییەکی چڕ وپڕ دەکرێ لە دەربڕینی بۆچوون لە لایەن کاردەرەوەوە. لەم حاڵەدا ماموستا، واتە وتەبێژی یەکەم، ڕووبەڕووی دوو گیروگرفت دەبێتەوە: یەکەم وەرگرتنەوەی ڕا و بۆچوونەکانی خۆی بێ زیاد و کەم کە سەریەشەی بۆ دێنێتە پێش. دووەم بێ بەهرە بووە لە ڕا و بۆچوونی نوێی بیسەر و بینەر. باشتر وایە بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر وێنەیەك بێنینەوە. قوتابی لە کاتی تەحویلدانەوەی وانەکەیدا ئاوا ئەڵێ: "... کاتێك تۆ هاتی بۆ کلاسی دەرس، دەستبەجێ دەستت کرد بە وانەگوتنەوە. لە دەستی ڕاستتدا پێنووسێك بوو. پارچەکاغەزێکیش بە دەستی چەپتەوە. هێندێك جار چاوت لە ئێمە بوو، هێندێك جاریش ڕووت لە تەختە ڕەشەکە بوو. لە پڕۆسەی دەرسگوتنەوەکەتدا باسی بوونەوەرت بۆ دەکردین. ئەم بوونەوەرەی باست کرد لە بنەماڵەی پەلەوەرانە. ئەم پەلەوەرە گەرمێن و کوێستان دەکا. ئەم پەلەوەرە لە وڵاتی ئێمە بە زۆری هەیە ..."

ب- کاردانەوە بە شێوەی هەڵسەنگاندن و بەراوەرد کردنی جۆری دەرسگوتنەوەی ماموستا

لێرەدا هەڵوێست دێتە گۆڕ، خۆشحاڵی لە فێرکردن و فێربووندا، جێی دڵەڕاوکە و خۆپاراستن دەگرێتەوە و خوێندکار ئاوا ئەڵێ: "ماموستا، تۆ باسی باڵندەیەکت کرد؛ ئەو باڵندەیە خۆماڵییە، پەلەوەرێکی بێ ئازارە و هیچ زیانێك بە دەغڵ و دان ناگەیێنێ. هێلکەکەرە و ساڵی دوو جار، هەر جارە بۆ ماوەی چەند حەوتوویەك هێلکە دەکا. زۆر جوانیش مەبەستەکەت شی کردەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا چەند سەرنجێکم هەیە. ماموستا، جەنابت بەبێ ئەوەی پێشباسێك دامەزرێنی، بێ ئەوە دڵنیا بی کە هەموو خوێندکارەکان ئامادەن بۆ فێربوون یا نا، چوویتە ناو باسە ئەسڵییەکەتەوە. بە لای منەوە باشتر ئەوە بوو پاش "من خۆش تۆ خۆش کردنێك" لەگەڵ ئێمە، ئینجا دەستت بە وانەگوتنەوە کردبایە. لەسەر دەرسەکەش ئەم پرسیارانەم هەن: ئەم پەلەوەرە چەند جوچکە هەڵدێنێ؟ لە چ شوێنێك و چۆن هێلانە دەکا؟ ماموستا، جەنابت فەرمووت ئەم پەلەوەرە خۆماڵییە، پرسیاری دیکەم ئەوەیە کە جگە لە کوردستان لە چەند ناوچەی جوگرافیایی دیکەی دنیادا ئەژی؟"

ئەمانە و زۆر پرسیاری تر ئەتواندرێ ئاراستەی ماموستا بکرێ و سەرنجی باقی قوتابیانیشی پێ ڕابکێشرێ.

هەر وەك دەرئەکەوێ لە ڕووانگەی دووەمدا بیسەر بە شێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا خاوەن هەڵوێستە و لەگەڵ تەحویلدانەوەی مەبەستە پێشترگوتراوەکە، ئاکامی تەواو لێحاڵی بوونی خۆشی ئەداتە دواوە و زانیاریەکانی لە وتنی پرسیاری تەواوکەر (تکمیلی) و گەڵاڵەکراودا ڕادەگەیێنێ. ئەم شێوەیە هەم یارمەتی دەکا بە قوتابی، چونکە وەڵام دەداتەوە و باسەکان هەڵدەسەنگێنێ، هەم یارمەتێکی باشیش دەبێ بۆ ماموستا. هەڵسەنگاندن، ڕەخنەلێگرتن و بەراوەردکردنی شێوەی وانەگوتنەوەی ماموستا لە لایەن قوتابییەوە، لێهاتوویی ئەو لە دوو بواردا نیشاندەدا. لە بواری یەکەمدا بە ماموستاکەی دەسەلمێنێ کە گوێگرێکی باشی ئەو بووە و چی لە ماموستاکەیەوە بیستووە فێری بووە. لە بواری دووەمدا ئیسپاتی ئەوە دەکا کە مرۆڤێکی خاوەن هەڵوێستە و بۆی هەیە ڕا دەربڕێ. خوێندکار لێرەدا سەرنجی داوە، وەریگرتووە و هەڵەشی ڕاستکردۆتەوە. ئەمەش پڕۆسەیەکی گەشەهەڵگرە کە ئاکامەکەی لە کۆتایی کۆبوونەوەکەدا خۆ دەنوێنێ.

ئەگەر بێت و مرۆڤ بە گوتنەوەی ئەوەی بیسراوە، وەك لە بەشی یەکەمدا دیترا، قەناعەت بکا، ئەوە لە پێناسە و وەسفی ڕووداو زیاتر شتێکی دیکەی نەگووتوە. بە واتایەکی تر گوێگر لێرەدا وەك ڤیدیۆ و کاسێت کاری کردووە، ئەوەش خۆی لە خۆیدا لەگەڵ ڕووحی گەشەکردن و بەرەوپێشچوون نامۆیە و یەك ناگرێتەوە. ئەم جۆرە فێربوونە، باشترە بڵێین وەرگرتنە، درەنگ یا

زوو لەبیر دەچێتەوە کە چیمان پێگوتراوە. لێرە دایە کە کەسایەتی و مێنتالیتێت و توانای ئێمە وەك وەرگر و هەڵوێستگرێکیش خۆی نیشان نەداوە. ئەسڵی کار لێرەدا ئەوەیە کە توانا و شایستەیی سەرنجدان، وەرگرتن و تەحویلدانەوە و هەروەها ڕادەی فێربوون و گیروگرفتەکانی و لێکدانەوەی شیاو لەسەر باسێك یا وانەیەك بکرێ کە دەخرێتە بەر نەزەری وەرگرەوە. بەڵام بێگومان ئەم ڕەوتە بێ هاتنەگۆڕی پرسیار مەیسەر نابێ؛ دەکرێ چەند لە پرسیارەکان ئاوا ڕێکبخرێن: چۆن بەراوەردی ئەم ڕووداوانە دەکرێ کە لە کاتی فێرکردن و فێربووندا دەخولڵقێن؟ چۆن بیسەر دەتوانێ جۆرێك لە میزان و بەرانبەری لە نێوان هەستە دەروونی(ئەوەی لە دەروونیدا هەیە) و هەسەتە کاردەرەوەکانی (ئەوەی لە خۆی نیشانیدەدا) پێکبێنێ؟ چۆن دەتوانین دڵنیا بین کە پێوەندییەکی شیاو و ئینسانی بە جۆرێك کە هەم مامۆستا و هەم قوتابی بتوانن بە باشترین شێوە متمانە بە یەکتر بکەن، پێکبێ؟

نووسینی:م.جەعفەرحامیدی **مامؤستاي زانستي كشت وكاڵ**
پێدا چونةوة: هاشم ذؤستةمي
نۆروێژ - Oslo